

Fig. 36 Das belagerte Schloss Elfsborg i. J. 1502.

GÖTEBORGS HISTORIA

Från forntid till slutet av 1800-talet

Foto: Liljeröth, Erik

Nordiska museet

Innehållsförteckning

<i>Innan Göteborg – Forntid</i>	3
<i>Innan Göteborg – Medeltid</i>	3
<i>Innan Göteborg – Lödöse</i>	4
<i>Innan Göteborg – Nya Lödöse (Gamlestan)</i>	5
<i>Innan Göteborg – Älvsborgsstad</i>	7
<i>Innan Göteborg – Götheborgh</i>	8
<i>1600-tal – Göteborg grundas</i>	11
<i>1600-tal – Hur skulle staden försörjas?</i>	11
<i>1600-tal – I början hände mycket</i>	11
<i>1600-tal – Järnets väg</i>	12
<i>1600-tal – Utbildning</i>	13
<i>1600-tal – Nya Sverige</i>	13
<i>1700-tal – Ostindiska Kompaniet</i>	14
<i>1700-tal – Sill och tran</i>	16
<i>1700-tal – Vanligt folk under 1700-talet</i>	18
<i>1700-tal – Fattigvården</i>	18
<i>1700-tal – Sjukvård</i>	19
<i>1700-tal – Vattenförsörjningen</i>	20
<i>1800-tal – Den briljanta tiden</i>	21
<i>1800-tal – Abraham Robert Lorent</i>	21
<i>1800-tal – Kris i Göteborg 1820-1840</i>	22
<i>1800-tal – Koleraepidemin i Göteborg 1834</i>	22
<i>1800-tal – Klippan</i>	22
<i>1800-tal – Tidig industrialisering</i>	23
<i>1800-tal – Livsmedelsindustrin</i>	23
<i>1800-tal – Textilindustrin</i>	24
<i>1800-tal – Metallindustrin</i>	25
<i>1800-tal – Något om finansieringen av den nya industrin</i>	26
<i>1800-tal – Befolkningen</i>	27
<i>1800-tal – Kommunikationer</i>	27
<i>1800-tal – Emigrationen över Göteborg</i>	28
<i>1800-tal – Bröderna Johansson från Mark</i>	28

GÖTEBORGS FÖREGÅNGARE

Viktigt att starta med en kort redogörelse av situationen i Sverige under 1500-1600-talet, både inrikes- och utrikespolitiskt. Med en avslutning vid freden i Knäred år 1613 (Älvsborgs andra lösen) kan man starta genomgången av Göteborgs grundande...

Innan Göteborg: Före diskussionen om städerna före Göteborg är det bra att göra en mycket kort genomgång av de äldsta spåren av befolkning i området. Man berör då det rent *fysiska förändringarna* (landhöjningen - 9000 f.Kr. havsytan var ungefär 50 meter över nuvarande nivå; 7000-2000 f.Kr. 25-15 meter - viss variation under perioden; 1000 f.Kr. ungefär 10 meter och omkring år 0 var havsnivån cirka 5 meter över dagens nivå) - samt *den första boplatsen* uppe vid Sandarna (ca 6000 f.Kr.) under stenåldern.¹ Något kort nämner man också bronsåldersgravar, målningar och Äskekärrskeppet.

Under **Medeltiden** var Västsverige en gränstrakt. Endast via en liten korridor ("Västgötakorridoren") runt Göta Älvs utlopp nådde det svenska riket västerhavet. Norrut låg Norge (Bohuslän - större delen av Hisingen) och söderut låg Danmark (Halland och Skåne). Det finns en intressant diskussion om när Sverige nådde ut till havet mellan Gunnar Olsson och Curt Weibull (med hänvisning till nämmandet av en del äldre gränsstenar i äldre texter diskuteras om Sverige nådde fram till havet runt 1000-talet eller så sent som runt år 1200).²

Som en inledning till diskussionen om städerna innan Göteborg kan det vara bra att nämna hur städer under tidig medeltid oftast växte fram helt naturligt. De uppstod ❖ vid en marknadsplats ❖ vid en viktig kommunikationsled ❖ runt en

¹ Carl-Axel Moberg skriver om denna tid i *Historia kring Göteborg*, Stockholm, 1982. Samma tid beskrivs också av Lili Kaelas i *Svenska Turistföreningens årsskrift 1978* som handlar om Göteborg.

² Sverige och landet vid Göta Älvs mynning under medeltiden av Gunnar Olsson. *Acta Universitatis Gotoburgensis - Göteborgs Högskolas Årsskrift Lix 1953:3* eller artiklar av båda författarna i *Historia kring*

kultplats eller ett religiöst centrum ❖ vid en militär anläggning eller en bra hamn...

1. **LÖDÖSE** var inte den första staden i området. Det var Kongahälla, men Lödöse var den första svenska staden i detta område. Den hade flera viktiga funktioner; den förband den *inre västsvenska marknaden* (dvs. den hade uppstått kring en marknadsplats) och den hade tidigt *goda handelsförbindelser utomlands* (den låg intill en viktig kommunikationsled - Göta Älv). Det var förhållandevis lätt att ta sig upp till staden, trots att den låg 5 mil från kusten. Längre upp hindrades man dock av fallen vid Lilla Edet. Lödöse fick stadsprivilegier år 1152 (det var då Sverker d.ä. av den Sverkerska ätten just tagit över kronan - den Stenkilska ätten hade dött ut). Dessa stadsprivilegier har man ända fram till år 1526.³ Under slutet av 1000-talet växer staden betydligt. Under 1100-talet byggs två kyrkor (Sankt Olofs kyrka och Sankt Peders kyrka) och 1243 anläggs en tredje kyrka vid det nybyggda Dominikanklostret. Under slutet av 1100-talet påbörjas också anläggningen av en borg - Lödösehus. Den kom att få sin största betydelse under 1300-talet. Tre kyrkor och en borg visar att staden också hade en *militär* och *religiös funktion*. Ett ytterligare tecken på Lödöses betydelse var *myntningen* - dvs. rätten att tillverka mynt. Denna rätt har man fram till och med år 1365. De främsta exportvarorna från Lödöse var *metaller, trä och jordbruksvaror*. Dessa varor gick till *Östersjöområdets tyska provinser, England, Frankrike, Spanien och Nederländerna*. De främsta importvarorna var *salt, kläde och vin*. I samband med att Bohus fästning anläggs vid början av 1300-talet (1308) ändras förutsättningarna för Lödöse. Man måste nu betala tull då man passerar detta gränsfäste. Detta gör man i

Göteborg, Stockholm, 1982; Landet vid Göta Älvs mynning, Curt Weibull och Sverige och landet vid Göta Älvs mynning under medeltiden, Gunnar Olsson (en kopia av artikeln från 1953)

³ Under oroligheten vid slutet av 1500-talet fick Lödöse tillfälligt tillbaka sina stadsprivilegier (1589-1646). Staden brändes ned år 1645 och i samband med detta förlorade Lödöse sina stadsprivilegier.

över 150 år. Dock i samband med den ökande handeln börjar statsmakten se sig om efter en plats nedanför Bohus fästning.

2. **NYA LÖDÖSE (NYLÖSE - GÖTAHOLM)** grundades vid Säveåns mynning under 1470-talet. Orsaken till detta flytt var som nämnts innan ***Bohus fästning*** (och de avgifter som hängde samman med detta fäste). Nya Lödöse fick sina stadsprivilegier av Sten Sture d.ä. år 1473. Till stor del ***övertog*** den ***Lödöses handelsrätt med både inland och utland.*** Förutom denna handel fick också staden bli ***huvudort för kronans egen handel*** med bl.a. skattepersedlar. Den statliga skatten på denna tid var huvudsakligen en skatt på jord. Den betalades oftast i varor - smör, hudar, spannmål m.m.... Dessa varor togs om hand i den nya staden och såldes sedan på den europeiska marknaden. På så sätt fick kronan in pengar till sina utgifter.⁴ För att främja stadens byggnation hade kungen också befriat staden från skatt och tull. Ett befästningsverk med vallgrav och skyddsvall uppfördes. Detta behövdes då slutet av 1400-talet var en orostid. Sverige försökte frigöra sig från Kalmarunionen och Danmark svarade med att härja gränstrakterna. Nya Lödöse kom att befinna sig mitt i oroligheterna vid ett flertal tillfällen. Ändå växte staden snabbt och var vid 1400-talets slut Sveriges fjärde stad.⁵ Vid mitten av 1500-talet (under Gustav Vasa) var Nya Lödöse näst efter Stockholm rikets viktigaste hamnstad. Man ***exporterade hudar, skinn, smör, talg, hästar, järn och ektimmer.*** Dessa varor gick framförallt till ***Lübeck*** och ***Nederländerna.*** ***Importen*** bestod av ***fisk, salt, kryddor, viner och tyg.*** Gustav Vasas intentioner var att stärka Nya Lödöses ställning genom att åter befästa staden, förlägga en större del av Sveriges utrikeshandel dit samt försöka intressera västeuropeiska köpmän - speciellt nederländare - att välja

⁴ Denna handel kom framförallt igång under Gustav Vasas tid. 1530 är Nya Lödöse central för kronans smörräntor från Västsverige

⁵ Bland annat brändes staden ned helt och hållet år 1521. Två år senare blir förhållandena lite lugnare. Staden byggs upp igen och vid dess nya stadsprivilegier 1526 blir den åter skattebefriad - denna gång i 10 år. Samtidigt

detta alternativ framför Östersjön.⁶ Det är dessa intentioner som så småningom till stor del kom att fullföljas i samband med Göteborgs grundläggande. Nya Lödöse var vid denna tid inte den enda svenska anläggningen i området. Redan under 1200-talet nämns Lindholmen. År 1253 träffades Norges kung Haakon Haakonson och Sveriges kung Birger Jarl för att diskutera eventuell taktik i ett tänkt krigståg mot Danmark. Dock finner vi inte ***borgen Lindholmen*** nämnt förrän år 1333.⁷ Man kunde se spår av denna borg ända in på 1800-talet då de sista resterna förstördes. Man behövde marken på "Slottsberget" till arbetarbostäder. År 1303 uppfördes ***Gullbergs fäste*** på order av kung Birger Magnusson. På denna tomt står fortfarande ett militärt fäste - Skansen Lejonet! Den byggnad som kom att få störst betydelse innan Göteborg grundlades var utan tvekan ***Älvsborgs slott***. År 1366 omnämns slottet för första gången. Det var byggt i trä och kom därför att förstöras ett flertal gånger. Vid belägringen 1502 gjorde en tysk landsknekt i den danska armén (under kronprins Kristian) teckningar av slottet. Man kan tydligt se att det är tillverkat av trä.⁸ Slottet brändes ned av Kristian och hans soldater. År 1523 var det dags igen. Nu var det "Kung" Kristian (II) som kom att bränna det. Detta föranledde Gustav Vasa att ge order om att slottet skulle uppföras i sten. Det kom inte att brännas efter detta, men väl erövrats. Vid två tillfällen - 1563 och 1612 intogs befästningen av danskarna (Älvsborgs första och andra lösen). År 1660 tar historien om Älvsborgs fästning slut. Då sprängs den - inte av danskarna, utan av svenskar. Frederna i Brömsebro (1645) och Roskilde (1658) innebar att Halland och Bohuslän blev en del av Sverige. Det gamla gränsfästet kom nu att ersättas av "Nya Älvsborg" på Kyrkogårdsholmen vid Göteborgs inlopp. Gamla Älvsborg hade därmed

drogs gamla Lödöses privilegier in - detta skulle ytterligare stärka Nya Lödöses position. Idag kallas denna del av Göteborg - Gamlestaden!

⁶ Till viss del hade det funnits en viss befästning - några jordvallar och en vallgrav anlades.

⁷ Borgen Lindholmen på den svenska delen av Hisingen nämns i ett brev år 1333 från kung Magnus Eriksson.

spelat ut sin roll.⁹ Nya Lödöse brändes också i samband med Kristian II:s erövring av Älvsborgs slott vid början av 1520-talet. När sedan en del av skyddsvallen tillsammans med några gårdar gled ner i Nya Lödöses vallgrav år 1539 började Gustav Vasa fundera på stadens vidare öden. Denna *olyckshändelse*, det faktum att *danskarna lyckats förstöra staden* vid ett flertal tillfällen och det faktum att han hade sina *skrivare och uppsyningsmän i Älvsborgs slott* (som kontrollerar tull och handel) fick honom att förespråka en flyttning av staden till slottets omedelbara närhet. År 1547 befallde Gustav Vasa att borgarna i "Nylöse" skulle flytta till den nya *Älvsborgsstad* - sydväst om slottet.

3. **ÄLVSBORGSSTADEN** kom som handelsplats inte att få någon större betydelse. Gustav Vasas huvudskäl för flyttningen var *närheten till skydd* - det befästa Älvsborgs slott (dvs. *militärstrategiska skäl*) och bättre möjlighet till *statlig kontroll*. Staden fick sina privilegier år 1547. Samtidigt drogs privilegierna för Nya Lödöse in. Innan staden vid Älvsborgs slott kommit igång på allvar intogs den av danskarna och brändes. Detta skedde under det s.k. Nordiska sjuårskriget (1563-1570). Älvsborgsstad kom aldrig att återuppföras och 1571, då Älvsborgsområdet återlämnats efter Älvsborgs första lösen, valde man istället att återuppbygga sin "gamla stad". Borgarna *flyttade tillbaka* till *Nya Lödöse* som året efter - 1572 - fick tillbaka sina stadsprivilegier. Nu var det inte bara de gamla borgarna som flyttade dit utan även invandrade holländare, skottar och tyskar. Dessutom hade holländarna uttalat ett klart önskemål om att få skapa ett varunederlag i Nya Lödöse. Det var därför viktigt att föra de svenska varorna hit. Nu dryftas idéer om ett kanalbygge vid Trollhättefallen för första gången. Ett annat intressant förslag

⁸ Knekten hette Paul von Dolnstein. Hans teckningar på Älvsborgs slott fann man först på 1930-talet i stadsarkivet i Weimar!

⁹ Vid Älvsborgs slott fanns en speciell gård som såg till att slottets personal fick sin försörjning - det var "Kungens ladugård". Runt omkring fanns ett flertal marker som också tillhörde slottet. Vid dess östra utmark låg

som också väcks här är Johan III:s ”att Arent Hovslag och andra nederlänningar och främlingar må sätta sig ned och bygga och bo vid Otterhällan.”¹⁰ Välståndet och handeln ökade i staden. Befolkningen ökade också och runt sekelskiftet år 1600 uppskattar man antalet invånare till cirka 1500.¹¹ Det innebar att Nya Lödöse då skulle varit en av rikets fyra största städer. Dock kom ett nytt problem att bli avgörande för stadens fortsatta utveckling. De nya större handelsfartygen kunde ej ta sig in till staden eftersom älven vid Nya Lödöse var för grund. De fastnade i leran... För att kunna hänga med i utvecklingen var man därför återigen tvungen att flytta staden. Stadsprivilegierna kom dock Nya Lödöse att inneha en tid till - fram till 1624 då inte ett men två Göteborg anlagts...

4. GÖTHEBORGH - Karl IX:s Götheborgh grundlades vid början av 1600-talet. *Sveriges ökade välstånd* och dess allt *större intresse av den internationella handeln* var två grundförutsättningar för denna stad. Älvsborgs slott - på andra sidan älven skulle utgöra en garant för eventuella problem med framförallt danskarna (*militärstrategiskt skäl*).¹² Här var vattnet tillräckligt djupt för att de större fartygen skulle kunna segla ända in till staden. I mars år 1603 fick den nya staden tillfälliga stadsprivilegier. För att understryka den internationella handelns betydelse hade kungen kontaktat holländare med stor erfarenhet av handel. Dessa skulle komma ”med första öppet vatten” och bosätta sig i den nya staden. Det blev ej så - inga holländare anlände så kungen började bygga i kronans egen regi (vilket var mycket ovanligt). En delegation skickades till Holland som nu kom att bilda

”Slottets skog”. Där hämtades virke, man bedrev viss jakt etc... Därifrån har vi också fått namnen på stadsdelen *Kungsladugård* och den nuvarande stadens stora rekreations-ställe - *Slottsskogen*.

¹⁰ Det blev inget av dessa planer men idén om Göteborgsstadens slutgiltiga placering hade väckts

¹¹ Från år 1599 finns ett s.k. uppbördsregister. Då bodde det ”155 borgare nordan ån och 108 sunnan”. Det betyder sammanlagt 263 borgare. Man tror att varje hushåll innehöll ungefär 4 personer vilket då skulle innebära drygt 1000 invånare. Härtill skall läggas utlänningar och folk som står utanför borgerskapet. En kvalificerad gissning blir därför ungefär 1500 invånare.

¹² Karl IX:s Götheborgh var belägen mitt emot Älvsborgs slott - på Hisingsidan. Det är den stadsdel som idag kallas Färjenäs.

ett kompani för dem som avsåg att flytta till Götheborgh.¹³ 1607 kom en större holländsk delegation till Sverige för att i Stockholm förhandla med kungen om de slutliga privilegierna för staden. Ledare för denna delegation var Abraham Cabeliau och som juridisk rådgivare deltog Jacob van Dijck (han kom senare att bli det nuvarande Göteborgs förste burggreve). Holländarna fick ett mycket stort inflytande över den nya staden. Den första paragrafen i privilegierna (53 punkter) behandlade religionsfrihet. I Götheborgh skulle ”den evangeliska, reformerta, augsburgska och nederländska bekännelsen” gälla. Detta var ett klart lagbrott då Sverige endast ett tiotal år innan antagit den augsburska läran såsom den enda i landet tillåtna. Två kyrkor skulle byggas av kronan - en reformert (murad) och en luthersk (i timmer).¹⁴ Stadens styrelse blev en kopia av Amsterdams stadsstyrelse med burggreve (en representant för regeringen - kungen - i spetsen för stadens styrelse), borgmästare och ett råd bestående av 25 personer.¹⁵ Götheborgh fick dessutom egna lagar. Rättegångs- och förvaltningspråk var holländska. I kyrkan och inom undervisningen skulle det däremot vara lågtyska. För att underlätta stadens utveckling hade den fått skatt- och tullfrihet i 20 år. Dessutom fick den nya staden prägla sina egna mynt. En intressant detalj (som ofta förbisätts) var att inom privilegierna fanns också ett försök att bilda ett ”svenskt” handelskompani för orienthandel - framförallt med Persien och till viss del Ryssland! Fem av de förnämsta Göteborgarna utsågs till detta kompanis direktörer (samtliga holländare). Det var uppenbart att kungen ville se en snabb utveckling av Götheborgh. En fråga som kommer upp är varför den svenske kungen låter uppföra en ny stad som helt och hållet kom i holländska händer. Svaret är ett ömsesidigt

¹³ I maj 1604 hade den hollandsfödde skeppsbyggmästaren på Älvsborg Cornelis Cornelisson skickats till Amsterdam för att försöka finna holländare som var villiga att flytta till Sverige.

¹⁴ Stengrunden till den reformerta kyrkan är det enda tillsammans med en grund från en tegelbyggnad nere vid stranden som finns kvar idag av det första Götheborgh

¹⁵ Eftersom det endast bodde holländare i denna stad så var naturligtvis samtliga styresmän holländare

utnyttjande. Sverige var på grund av sina krig beroende av krediter. Dessa kunde förmedlas av dessa holländska handelsmän. Växlingarna via Amsterdam blev enklare. Holländarna i sin tur kunde såsom ”svenska undersåtar” utnyttja den tullfrihet som Sverige hade i Öresund alltsedan freden i Stettin år 1570.¹⁶ Det nya holländska Götheborgh bidrog därför starkt till utbrottet av det s.k. Kalmarkriget 1611-1613. Detta krig blev både Karl IX:s Götheborgh och Nya Lödöses öde. Redan i krigets tidiga skede intogs och brändes Götheborgh på Hisingssidan. Vid Nya Lödöse lyckades man slå tillbaka ett danskt anfall. Då svenskarna var borta på andra uppdrag återkom danskarna och intog staden. De använde den sedan som bas för härjningar in i Västergötland. Tidigt under 1612 återtog staden av svenskarna. Gustav II Adolf gav samtidigt order om att staden skulle brännas. Detta utfördes ej med en gång, men då Älvsborg belägrades i mars brände svenskarna staden så att den inte skulle kunna vara till danskarnas hjälp. Älvsborg föll i maj 1612. År 1619 hade Älvsborgs andra (mycket dryga) lösen betalats.

¹⁶ Formellt gällde denna tullfrihet de varor som fraktades från en del av Sverige till en annan. Men vem kunde kontrollera vart varorna tog vägen efter det att de tullklarats vid Helsingör...

GÖTEBORGS HISTORIA 1600-tal

Hur skulle staden kunna försörjas? När Göteborg fick sina privilegier 1621 - förutom själva staden fick man de marker som tidigare tillhört Nya Lödöse, Sävedals härad och fögderi med tillhörande Alingsås skog, Mölndals ström (samt fritt fiske i Göta Älv och skärgården), Eklandahemmanen, Gullbergs ängar, Kviberg och Härlanda. Det var dessa marker som skulle **försörja staden**. På denna donationsjord anlades mindre och större fastigheter av de stadsbor som arrenderade jorden. Dessa kallades **landerier**. En av de närmaste landerierna som vi idag fortfarande kan finna är Stora Katrinelund (intill Ullevi). Denna egendom har en mängd kända Göteborgare innehaft under 1600 och 1700-talet - Johan von Minden, Volrath Tham, Gerhard von Öltken och Gustaf Cahman...

I början hände mycket... 1624 var ett viktigt år i Göteborgs historia. Som nämnts förut fick Göteborg då sin första stadsstyrelse. Dock hände fler saker...

- Borgarna i Nya Lödöse ville ej flytta in till den nya staden - Gustav II Adolf befallde då att de skulle flytta och om de gjorde detta skulle rådet i Göteborg nedriva deras hus i Nya Lödöse. Den till stort sett övergivna staden kom att så småningom kallas ”*Gamlestaden*”
- Befästningsarbetena runt Göteborg påbörjades. Man byggde enligt den ”äldre nederländska skolan”...
- Ett rådhus, tullhus och ett våghus upprättades.
- För att kunna få färskt dricksvatten grävdes en liten kanal från Mölndalsån - det var början på den s.k. Fattighuskanalen...
- Älvsborgs slotts utmark - **Slottsskogen** skänktes till ”Götheborgs Innevånare med deras Hustrur och barn” vilka där kunde ”om sommaren sig förlusta”...

Järnets väg. En av de absolut viktigaste exportvarorna var det **svenska järnet**. Detta hade redan före Göteborgs grundläggande exporterats - via **Lödöse under 1300-1400-talet** och senare **Nya Lödöse under 1500-talet**. Under 1600-talet kom denna export att öka sin betydelse. Både **stångjärn** och järn i form av **kanoner** från t.ex. Åkers styckebruk kom att bli begärliga varor. Järnet kom oftast från **Värmland** och **Dalsland** där flera köpmän från Göteborg kom att etablera sig under senare delen av 1600-talet (bl.a. Volrat Tham d.ä.). Vid slutet av 1700-talet var det framförallt handelsfirmorna John Hall och Ekman och Co som var de stora exportörerna (och bruksägarna). Via **Vänern** (Vänerskutor) kom de ned till **Brätte/Vänersborg**. Därifrån forslades de **landsvägen förbi Rånnumsfällen** och **Lilla Edet**. Så kallade **Strömbåtar** forslade järnet ned till **Lilla/Stora Bommen** i Göteborg. Strömbåtarna betalade tull och förde sedan järnet till **Stora Torget - Brunns-parken**. Båtkarlarna lossade järnet. Där tog nästa yrkesgrupp vid - **järnbärarna**. Järnbärarna (eller järndragarna som de också kallades) bar järnet till de stora **Vågskålarna**. Där vägdes järnet av **Vågmästaren**. Bredvid stod statens **Tullkontrollant**. Efter vägning och märkning bars järnet ut av järnbärarna. Om järnet måste lagras sköttes detta av ett speciellt arbetslag - **Uppsättarna**. Så småningom bars järnet ned till hamnen av järnbärarna och där lastades de på **Hemförarbåtar** av de s.k. **Hemförarna**. Dessa tog sedan järnet ut till de väntande skeppen...

Utbildning. 1630 inrättades Göteborgs "*trivialskola*" - "Allmän skola till ungdomens undervisning i bokliga konster". Från år 1634 låg den i hörnet Kyrkogatan - Västra Hamngatan på Domkyrkotomten. 1647 utökades denna skola till att även omfatta ett gymnasium - "*Göteborgs Konglige Gymnasium*". Detta är Hvitfeldtskas föregångare... Vad läste man under 1600-talet? Teologi, latin (pojkar i skolan var tvungna att alltid tala latin med varandra) och

grekiska. Så småningom utvidgades undervisningen till att också omfatta hebreiska... 1664 testamenterade Margareta Hvitfeldt hela sin förmögenhet till Göteborgs gymnasium... därav dagens namn!

Nya Sverige. Göteborg utmärkte sig tidigt som ”Amerikastad”. 1637 avgick de två skeppen **Calmare Nyckel** och **Fogel Grip** till Norra Amerika. De hade utrustats vid varvet nedanför Stigberget. Detta var början på den svenska Delaware-kolonin. Bl.a. kom man att anlägga en försvarsskans som kallades Nya Göteborg... Svenskarna kom så småningom i strid med Holländarna i det nya landet och år 1655 tvingades man kapitulera.

GÖTEBORGS HISTORIA 1700-tal

Ostindiska Kompaniet. Ostindiska kompanier var inte ovanliga i Europa. Redan i slutet av 1500-talet hade det Portugisiska Kompaniet bildats (1587). De stora Engelska och Nederländska Kompanierna bildades under 1600-talet. Några mindre kompanier kom sedan att blidas i Frankrike, Österrike, Danmark och Sverige!

- Det Svenska Ostindiska Kompaniet erhöll sitt privilegiebrev den 14 januari 1731. Denna första ”Oktroj” (oktroj är den period under vilken ett privilegium varar) varade fram till 1746. 15 expeditioner genomfördes - 13 gick till Kanton (Kina). Det var under denna första Oktroj som fartyget ”Götheborg” seglade. Hon avseglade år 1743 och återkom år 1745. Ute vid Hunnebåden i inloppet till Göteborgs hamn förläste hon...
- Andra Oktrojen (1746-1766) genomförde 36 expeditioner - samtliga till Kina.
- Tredje Oktrojen (1766-1786). Under denna Oktroj hade de svenska Ostindiekompaniet så gott som monopol på den Europeiska te-handeln. 40 Ostindiefarare seglade under denna tid - detta skall jämföras med de 11000 vanliga fartyg som lämnade Göteborgs hamn under samma tid!
- Fjärde Oktrojen 1786-1806. Under denna resa var i stort sett samtliga expeditioner förlustbringande.
- Femte Oktrojen 1806-1821. Handelsklimatet försämrades så det Svenska Ostindiska Kompaniet gick i konkurs 1809 (Orsaker - förbud mot te-import till England och Holland; Sverige var i krig med Ryssland och Danmark; USA exporterade te till kraftigt reducerade priser; Staten hade lagt på extra skatter...). Kompaniet upplöstes 1813. Denna sista Oktroj utnyttjades därför aldrig.

Under de 74 åren utrustades 132 expeditioner (37 olika skepp användes).

En expedition gick till på följande sätt. Först så skaffade man ett lämpligt antal finansiärer. Dessa betalade ”**subskriptioner**” (förskott). Storleken på dessa subskriptioner avgjorde också storleken på den eventuella vinsten. Kompaniets räkneböcker var hemliga och brändes efter varje resa. (dels för att dölja det utländska inflytandet i kompaniet samt också skydda dem mot sina egna regeringar). Huvudkontoret för det Ostindiska Kompaniet låg i Göteborg. Ute vid Klippan byggdes ett varv, magasinslokaler och vissa kontor. Värt att notera är att ett värdshus också finns kvar - det beskrivs i skeppsprästen Jacob Wallenbergs bok ”Min son på Galejan” - fartget Finland år 1769. Wallenberg hade avskedsfest på detta värdshus. Inne vid Hamnkanalen låg huvudkontoret och auktionshallen (de flesta varor såldes till utländska uppköpare). Under en viss tid var Kompaniet landets största arbetsgivare med ca 1000 personer anställda. Från Göteborg seglade Ostindiefararna med järn- och trävaror till staden Cadiz i Spanien. Där växlades de svenska varorna till silver (piastrar). När man kom till Kanton köpte man framförallt te, porslin och siden (och senare arrak).

I Göteborg finns några kända namn förknippade med Ostindiska Kompaniet; Volrat Tham d.y.; Niclas Sahlgren (donationer från Sahlgren kom att användas då man byggde det ”Sahlgrenska sjukhuset”); William Chalmers, (Donator till Chalmers Tekniska Högskola. Hans hus på Södra Hamngatan 11 finns fortfarande kvar) samt Martin Holterman. Det skall dock påpekas att det Ostindiska Kompaniet var ej någon stor inkomstkälla för Sverige och det var endast några få privatpersoner som gjorde sig en förmögenhet.

Sill och Tran.

*Kring Götheborgs och Marstrands skär,
Se hvilken Flotta seglen spänner!
Neptunus sjelf en rysning känner,
Mot Svensken mer än vanligt tvär.
Välsignad Du, Försynens hand,
Som denna tid, då vintern hotar,
Befaller tusend tusend rotar,
Af Sill, besöka Svea strand!
Hur skulle fattigdomens barn,
Som i sit anlets svett arbeta,
Mot sina plågor kunna streta
Om de i dessa rika garn
En lättköpt föda icke hade!
Äg, Mexico, dit guld-förråd;
Den oss vid Norra Polen lade
Var icke mindre full af nåd.*

Gustaf Adolf Tayarden

Salt sill var sedan medeltiden en mycket viktig vara i folkförsörjningen i hela Västeuropa. Sverige importerade sill - först från Nederländerna, sedan från Norge. Dock under s.k. sillperioder då ”sillen gick till” blev det annorlunda. Sillen hade gått till vid mitten och under den senare delen av 1500-talet (1556-1589), den gick till under 1600-talet (1660-talet) - men inga perioder kan jämföras med sillfisket 1747-1809. Denna sillperiod skapade många arbetstillfällen vid de silsalterier och trankokerier som kom att anläggas. I Göteborg och Göteborgstrakten kom man framförallt att anlägga salterier. Masthugget, Majnabbe, Gamla slottet, Gamla varvet samt Långedrag hade många salterier. Trankokerierna låg längre från staden - upp mot Marstrand, Orust och Tjörn (1781 - 241 stycken // 1787 - 409 stycken bara i Bohuslän). Beredningen av tran kom dock att skapa ett ”avfallsproblem”. En mycket intensiv miljödebatt uppstod om var man skulle göra av ”trangrumset” (Det ansågs, att trangrumset förorenade havsvattnet och grundade upp vikar, där många slags fiskar hade sina lekplatser och fiskynglet sina fredade

tillväxtområden). Sillen betydde mycket för Göteborg och Bohuslän. Befolkningstillväxten under denna tid var den högsta i landet.

Arbetare behövdes i fisket, i salterierna och vid trankokerierna. Man behövde också tunnbindare, segelmakare, nättillverkare etc... Till detta kom handelsmän (bl.a. uppstod nya yrken - ”silluppköpare” - de distribuerade sillen mellan fiskeort och beredningsanläggning) och köpmän. Det behövdes också kapital för att starta dessa storindustrier - Santesson, Arfvidsson, Wetterling, Ekman, Holterman och Hall var några som investerade.

Näs sillen upphörde innebar detta katastrof för många - hunger, konkurser: *I Göteborg tvingades handelsmän i konkurs; det kapital de satsat i fiskenäringen gick förlorat, och de fick svårigheter att infria skuldförbindelser eller klara avbetalningar på upplånat kapital.* 1832 beskrev O. Lundbeck situationen i Bohuslän på följande sätt: *”Den som för tjugofem år sedan såg bohuslänska skärgården och nu åter får se densamma, skall knappast avhålla sig från tårar. Den erbjöd då en präktig anblick. Ur själfva havet stego kostsamma murar och pålverk, varpå vilade vidsträckta salterier och trankokerier, längre från stranden såg man rika magasin och driftiga verkstäder, överst präktiga karaktärsbyggnader samt tusentals fiskarestugor och arbetares boningar. Man såg stränderna vimla av människor och havet fladdra af segel, man såg varje natt utefter hela kusten den präktigaste illumination, som från fönstren och de på bryggorna blossande lamphusen mångdubblades mot de rullande vågorna. Allt var liv och rörelse och förtjänsterna räknades i tunnor guld. - Nu ser man av all denna härlighet intet mer än blotta ruinerna, endast här och där finner man en lutande koja, som i likhet med en förfallen gravvård väcker en sorglig känsla även hos den främmande åskådaren.”*

"Vanligt folk under 1700-talet." De flesta i Göteborg var sysselsatta vid byggen, i hamnen, på varumagasinen eller arbetade som pigor och drängar. De levde ofta farligt nära existensminimum.

1750	67 % klarade sig knappt
	9 % var fattiga utan möjlighet att försörja sig
1795	72 % klarade sig knappt
	6 % var fattiga utan möjlighet att försörja sig
1800	70 % klarade sig knappt
	14 % var fattiga utan möjlighet att försörja sig

Dessa siffror representerar Göteborgs innerstad. I de dåtida förorterna var det ännu värre - 25% fattiga runt år 1800!

Fattigvården: I Göteborg fick fattigvården sin första, fasta organisation år 1725. Genom subskription bland borgerskapet och stadens övriga invånare fick man in medel. Göteborgs stad köpte då en klädesfabrik "*i förstaden Stampen*" för 600 riksdaler. Här grundlade man Göteborgs Stads fattighus. I ett kungligt brev kan man läsa "*Efter det Borgerskapet i Göteborg begärde att mot särskilda afgifter på varor få iståndsätta och underhålla ett allmänt stadens fattighus, hvarigenom icke allenast Göteborgs stad nu alldeles skall vara befriad från tiggares omlägrande, utan ock med tiden tjena till medel att förmå löst folk till arbete och skicklighet, och Magistraten och Borgerskapet haft den afsigten med fattighuset att, tillika med fattiges, sjuke och eländes försörjande, jemväl hinna till inrättning av en skola, der fattiga ungdomen finge undervisning och beredas till skicklige sjömän eller hantverkare.*"

1726 - Detta året fick fattiginrättningen kungligt privilegium. Därigenom garanterades fattigvården vissa inkomster från utrikeshandeln. Runt 100 "*fattiga av hvad frejd eller i hvilka omständigheter i öfvrigt de måtte vara*" fick ett hem i fattighuset.

Snart var antalet hjon uppe i 200. 1733 utdelades matportionerna en gång dagligen. Det var sill, långfisk eller fläsk samt soppa eller gröt. Till detta kom en bit bröd eller en mugg svagdricka. En gång i veckan lyxades det med smör och ost...

1735 - Nu fick man dela vissa inkomster från handeln med det inrättade spinnhuset vid Skansen Lejonet...

1737 - Stadens första barnhus grundas

1767 - Detta år byggdes Mariagården vid Stampen (vid spårvagnshållplatsen Ullevi). Det kunde ta emot ca 150 personer. De fattiga kom här att bilda en egen kyrklig församling.

Under 1700-talet senare hälft så fanns det dubbelt så många fattiga i Göteborg jämfört med Stockholm - och där var fattigdomen vanlig.

Sjukvård. I fråga om sjukvård intar Göteborgs Hospital en särställning. Den hade främst funktionen att ta hand om psykiskt sjuka. Genom kunglig befallning hade det flyttats från Gamla Lödöse år 1528. I Nya Lödöse skulle Hospitalet betjäna Älvsborg län - det tilldelades för sin försörjning tionden och spannmålsräntor. På Hospitalet bedrev man också eget gårdsbruk. 1624 flyttas Hospitalet in till den nya staden.

År 1782 kompletterades Hospitalet (med sitt mycket speciella klientel) med "Sahlgrenska sjukhuset" beläget vid Sillgatan 2. 10 år tidigare hade Niclas Sahlgren testamenterat sina halländska gods till någon "nyttig och beständig inrättning här i staden". Sjukhuset hade ursprungligen endast 14 sängar men byggdes senare ut för att kunna ta emot 26 patienter. Efter en kortare tid vid Östra Hamngatan 11 kom sjukhuset att flytta till den nya sjukhusbyggnaden på bastionen Carolus Dux. År 1854 stod den nya byggnaden klar. Eftersom de ursprungliga donationsmedlen ej räckte till den nya byggnaden kom den att kallas Allmänna och Sahlgrenska Sjukhuset, under senare tid benämnd Sociala

Huset. Runt år 1900 flyttades sjukhuset igen - denna gång till Änggården. Där är det fortfarande beläget.

Vattenförsörjningen. I England hade man på 1600-talet börjat leda vatten i urborrade ekstockar in till London. Under 1700-talet kom samma förslag att resas i Lilla London... Under den senare delen av 1700-talet blomstrade affärerna i Göteborg - bland annat på den rika tillgången på sill! Finansieringen av en vattenledning kunde därför till största ske genom frivilligt kapital (staden betalade en tredjedel - 5000 riksdaler). En utlänning - ”en man från Ängland, som förut med framgång gjort slika inrättningar” fick 1785 uppdraget att genomföra bygget. Det bestod av ett brunnhus med cistern vid Kallebäcks källa samt 4,8 km nedgrävda trästockar av asp och fur till Kungsporten vid Östra Hamngatan. 1787 invigde Gustaf III vattenledningen. Större delen av Göteborgs befolkning var samlade för att se hur det ”Kallabäckska wattenet”, ledsagat under jorden, sprang på torget up...”. 1789 kom tappstället vid Domkyrkan (först stod tappstället med kranarna mot Kungsgatan. I dag står kranarna mot Västra Hamngatan). På detta tappställe kan man än idag läsa:

*När dig lekamlig törst
till jordiskt watten drifver
lät själen njuta det
som lifsens källa gifver
det ena har du här
sök templet som där står
att blifva undervist
hur du det andra får*

GÖTEBORGS HISTORIA 1800-tal

Den briljanta tiden. De första årtiondena på 1800-talet har kommit att kallas Göteborgs ”briljanta tid”. På grund av Napoleonkrigen (och den s.k. Kontinentalblockaden) så blev Göteborg centrum för en omfattande transitohandel. Staden förmedlade affärer mellan England och kontinenten. Detta drog hit en mängd utländska köpmän. En av dessa var:

Abraham Robert Lorent (1770-1833). Han var tysk. Som köpman drog han och hans bror till USA där de kom att handla med socker, bomull och slavar(!) Då de återvände till Tyskland så hade Europa drabbats av Napoleons kontinentalblockad. Därför kom Lorent först att bosätta sig i Köpenhamn. Efter engelsmännens bombardemang 1807 av Köpenhamn flyttade han till Göteborg. Vid Klippan köpte han 1808 tomtmark (han köpte mark här eftersom djupgående fartyg kunde gå ända in till kaj). Lorent erhöll privilegium att uppföra ett sockerbruk för raffinering av importerat råsocker. 1810 startar tillverkningen. Tre år senare får han också tillstånd att också anlägga ett bruk för portertillverkning. Härmed har en ny epok inletts i Göteborgs historia - den industriella! År 1820 kom kung Carl XIV Johan på besök för att skåda den nya imponerande anläggningen. På ett porterkar vid Klippan kan man läsa på en minnesskylt: ”Till åminnelse af den frukost som H M Konung Carl XIV Johan intog i det Lorentska Bruket store Vat vid Dess höga besök uti Götheborg i augusti månad anno 1820”. Något år efter Lorents död går bruket i konkurs. Det köps då upp av David Carnegie d.y. Han övertar bruket från 1836. Lorents konkurs var till viss del beroende på den kris som drabbar Göteborg 1820-1840.

Kris i Göteborg 1820-1840. Runt 1820 tog den briljanta tiden slut och Göteborg drabbades av en allvarlig kris. Orsakerna till denna kris var:

- Ostindiska Kompaniet gick under
- Sillen gick ej längre till
- Napoleonkrigen var över

Befolkningen i staden minskade nu. Fattigdomen bredde ut sig. Flera kända personer gick i konkurs och flera flyttade ut från stan. Mitt i denna kris slog kolera till!

Koleraepidemin i Göteborg 1834. I juli 1834 bröt en svår koleraepidemi ut i Göteborg. Enligt landshövding Lagerbring (landshövding 1897-1917) dog 2334 - ungefär en niondel av stadens befolkning! (se papper)

Klippan: Som tidigare nämnts så var Lorents anläggningar vid Klippan ett av de företag som gick i konkurs vid krisen 1820-1840. Abraham Lorent hade avlidit 1833 (då han var i London för att försöka låna pengar till sitt bruk!). Svågern John Nonnen (Lisebergs landeri!) fick lämna in konkursansökan strax därefter. Tre män förlorade därmed sina förmögenheter - bröderna Lorent (Abraham Lorents familj) och John Nonnen.

1836 tog David Carnegie d.y. över det Lorenska bruken. Denna industri kom nu förmodligen att bli Göteborgs viktigaste under hela 1800-talet! Carnegie kom att ta patent på en ny tillverkningsmetod - vakuumkokning. Det kombinerade porter och sockerbruket kom att bli ledande i Sverige. Vid mitten av 1800-talet var ca 400-500 sysselsatta vid bruken. Handelshuset Carnegie kom att investera sina vinster i traditionella sektorer som jordbruk, skogsbruk, järnverk och järnexport, men de kom också att investera i "nya" industrier. Denna fas i Göteborgs ekonomiska historia - förvandlingen från Handelsstad till Industristad påbörjas nu under 1840-talet.

Vid Klippan kom en unik bruksmiljö att byggas upp, med kyrka, bostäder för arbetarna, skola för arbetarbarnen och hälsovård för de anställda.

Tidig industrialisering. Under de första årtiondena (1840-1850-tal) så var det svårt att skilja den traditionella hantverksindustrin från den "nya"... Innan ångkraften på allvar slog igenom (under 1800-talets mitt) var vattenkraften den stora kraftkällan. Därför dyker de tidiga industrierna upp vid Mölndalsfallen (och Mölndalsån) - *Mariedal & Rosendahl*, *Säveån - Jonsered* och i Lindome.

LIVSMEDELSINDUSTRIN: Före Lorent och Carnegie hade Göteborg haft sockerraffinaderier både i Gamlestaden och vid Brunsparken. Lorent och senare Carnegie kom vid Klippan att bygga en mer modern storskalig processindustri. 1849 öppnades ytterliggare ett stort sockerbruk - vid Rosendahl i Mölndal. "Kungen av Mölndal" - David Otto Francke låg bakom denna industrianläggning. Prippska bryggeriet startade under den tidiga delen av 1800-talet sin verksamhet vid Stampen. Under de första årtiondena bryggde man framförallt s.k. svensköl. Vid mitten av 1800-talet kom tillverkningen av porter att få en stark konkurrens från det nya Bayerska ljusa ölet. När sockerbetorna kraftigt sänker kostnaderna för sötningsmedel till bryggerierna (Carnegie importerade sitt rörsocker från Västindien) så ökar antalet bryggerier kraftigt! Detta kom att skapa problem för de Carnegieska bruken. 1907 kom de Carnegieska bruken därför att bli en del av SSA (Svenska Socker Aktiebolaget).

TEXTILINDUSTRIN: Under 1600- och 1700-talet så fanns det i och runt staden en mängd repslagerier, segelduksfabriker och yllemanufaktur. Under krisåren 1820-1840 så kommer bomullen på allvar. Ett flertal fabriker startar;

<i>Mariedal</i>	<i>1826</i>
<i>Anderstorp (Lindome)</i>	<i>1829</i>
<i>Näås</i>	<i>1833/34</i>
<i>Jonsered</i>	<i>1833</i>
<i>Mölnlycke</i>	<i>1849</i>

Vid mitten av 1850-talet kom textilindustrin att dominera den Göteborgska verksamheten (dock var Carnegies bruk förmodligen den mest lönsamma verksamheten under en stor del av 1800-talet...). Den utgjorde 30% av den totala ekonomin och 60% av Göteborgs industriarbetare var sysselsatta inom denna sektor. Vad var orsaken till detta uppsving?

- Billig amerikansk bomull
- Vid 1840-talets mitt hävdes förbudet att exportera engelska textilmaskiner
- Engelska yrkesmän kom till staden och leder utvecklingen av bomullsgarner och bomullstyger
- Den svenska importtullen på råbomull hävdes på 1840-talet

Alexander Keiller och William Gibson hade i Jonsered etablerat en industri med flera inriktningar, bl.a. textilindustri (de började dock med segelduksgarn). Efter en personlig konflikt så flyttar Alexander Keiller in till staden 1839. Han anlägger där en Mekanisk Verkstad som kom att få stor betydelse för Göteborgs fortsatta industriella utveckling. Precis i närheten av Keillers Mekaniska Verkstad (låg vid Stora Badhusgatan) kom den första ångmaskinsdrivna textilindustrin (Rosenlunds spinneri) att etableras under 1840-talet. En stor byggnad uppförs - 90m x 20m (det finns nu ganska gott om plats eftersom befästningsverken har raserats vid början av 1800-talet). Vid Keillers Mekaniska Verkstad tillverkas den 120 hästkrafter starka ångmaskin -

driven på stenkol - som kom att driva Rosenlunds spinnerier. Kapitalet till denna industri kom framförallt från Handelshusen Barclay och Röhss. Med amerikansk bomull, engelska maskiner och svensk arbetskraft påbörjade de en ny epok inom Göteborgs näringsliv. Fabriken kom att bli lönsam och fler ångdrivna fabriker följde. 1902 brann Rosenlund ner - endast ett par magasinsbyggnader kom att återstå (vilka ett par fortfarande finns kvar...). Vid mitten av 1800-talet så var 300-400 personer anställda där framförallt kvinnor och barn... Arbetstiden var lång för kvinnorna - 6 dagar - 72 timmar i veckan (vardag 06.00-19.00 och 06.00-17.00 på lördagar, julafton, midsommar...). Det fanns ej någon semester och inga direkta raster. Trots detta verkar det som om närvaron vid arbetsplatsen var relativt god (vilket kunde bero på en lägre arbetstakt bl.a...). Dessa siffror härrör sig från en statlig utredning under 1870-talet.

METALLINDUSTRIN: Denna industri är lika gammal som staden - den startar vid olika verkstäder runt staden, framförallt vid varven. Vid Gibsonska (och Keillerska) Jonsered anlades förutom den förut nämnda textilindustrin också en mekanisk verkstad (1835) och ett gjuteri. 1839 flyttade Keiller till staden - Skeppsbron. 1841 har Göteborgs Mekaniska Verkstad kommit igång. En av de första beställningarna var att förse det nya bomullsspinneriet vid Rosenlund med en ångmaskin. En annan var material till de kraftigt expanderande järnvägarna (räls, järnvägsvagnar m.m....) + skrov och fartygsmaskiner. Den sistnämnda verksamheten - att reparera fartygsmaskiner då fartygen låg vid kaj och bygga skrov till de nya järnångarna kom ganska snart att flyttas över till den norra älvstranden - vid början av 1900-talet blir denna industri mer känd som Götaverken!

1850 anlades ett renodlat skeppsvarv på Hisingsidan - Lindholmen. De specialiserade sig på byggandet av järnfartyg. Några år senare kommer ett mindre varv igång i dess närhet - Eriksberg.

Något om finansieringen av den nya industrin: Det var alltså Handelshusen - Carnegie, Barclay, Waern, Dickson, Ekman, Renström, Wijk, Röhss m.fl. som låg bakom den tidiga industrialiseringen i Göteborg. De hade tjänat mycket pengar på järn- och träexporten genom staden. Under mitten av 1800-talet kom också bank- och kreditväsendet att moderniseras - vilket gjorde den senare - stora industrialiseringen möjlig.

Under den tidiga delen av 1800-talet så kunde banker belåna manufakturernas och industriernas varulager plus eventuella inteckningar i fastigheter. Utan dessa s.k. fasta tillgångar så var det svårt att få ut kapital. Bankerna hade ej speciellt stora summor till sitt förfogande så några större kostsamma projekt kunde det aldrig bli fråga om. Vid sidan av dessa traditionella banker så var det privatpersoner (s.k. penningmäklare - egentligen de olika Handelshusen) som ställde upp med kapital. Det var dessa som kunde erbjuda ett större kapital för affärsprojekt och eventuella nya affärsverksamheter (t.ex. vid bouppteckningen efter Olof Wijk d.ä. - död 1856, så fanns det en mängd av dessa privata lån).

"Moderna banker" kom att etableras under 1850- och 1860-talen. De kallas "Credit Mobilé". Skillnaden till den äldre bankformen är stor. De nya bankerna är mycket aktiva - de lånar upp internationellt kapital, de är med och startar olika företag, de äger aktier och de förmedlar obligationslån. 1856 grundas Stockholms Enskilda Bank (Wallenberg) och några år senare - 1864 - grundas Skandinaviska Kredit AB (i Chalmerska Huset på Södra Hamngatan 11). En annan bank som kom att bli viktig var Göteborgs Handelskompani. Dess verksamhet var dock mer spektakulär och den gick under efter mindre än ett decennium i branschen 1871-1879 (mycket beroende på dess ordförande -

David Otto Franckes lite mer våghalsiga spekulationer). Det projekt som kom att få denna bank att gå under var utvecklingen av Bergslagsbanan.

Befolkningen: Ända in till mitten av 1800-talet så dör det fler än det föds i Göteborg. Staden ökar sin befolkning p.g.a. inflyttning. Vid 1800-talets början låg befolkningstalet på 14.000-15.000 personer, 1850 hade den ökat lite till 26.000 - men 1890 så hade detta tal fyrdubblats - nu bodde ca 105.000 personer i staden. Det var den kraftiga industrialiseringen av staden plus en allmänt bättre hälsa i landet som fick staden att växa så våldsamt. Dock kom den kraftiga befolkningsökningen för Göteborg att orsaka många problem speciellt inom bostadsmarknaden - det fanns inte tillräckligt med bostäder. Under 1870-talet fick bl.a. Skansen Kronan användas som nödbostad. Den hotande nöden fick flera av stadens mer välbärgade borgare att engagera sig - FILANTROPI. I Haga, Annedal och Majorna kom Robert Dicksons Stiftelse att anlägga bostäder för "nyktra, ordentliga och gifta arbetare". Carl Grimbergsgatan i Annedal var ett kooperativt initiativ mellan Sparbanken och kommunen. Genom en förutseende landshövding så kom 1874 års byggnadsstadga - att man ej fick bygga trähus med fler än två våningar - att kringgås. De s.k. landshövdingehusen kom att bli en välkänd företeelse i Göteborg. De kom att byggas från slutet av 1870 fram till 1930-talet. Nu fick arbetarna möjlighet att flytta in i "hyggliga bostäder".

Kommunikationer: Även här sker en stark utveckling från 1800-talets mitt. 1846 passerar Göteborgs handelsflotta Stockholms. Den utgjorde 15% av hela Sveriges handelsflotta vid denna tid - sedan ökar Göteborgs andel. Skeppen från Göteborg kom framförallt att gå till Storbritannien och Frankrike (med familjerna Dickson och Röhss som betydande redarfamiljer). Göta Kanal hade byggts färdig 1844 så under några årtionden kom även den inrikes

skeppstrafiken bli betydande. Dock kom utvecklingen av järnvägen att kraftigt beskära Göta Kanals betydelse. År 1856 kunde man ta tåget till Jonsered - endast 6 år senare var Västra Stambanan till Stockholm färdig. Den och Bergslagernas Järnväg (klar 1879) ökade Göteborgs exportandel väsentligt. Istället för att stanna vid Centralstation så drog Bergslagernas Järnväg sin räls ända fram till skeppen i hamnen. Man kunde därför lossa direkt på fartygen. Järnvägen kom också att få en betydelse för den kraftiga utflyttningen från Sverige under den senare delen av 1800-talet...

Emigrationen över Göteborg. Ungefär en miljon människor kom att utvandra från Göteborg tiden 1850-1910. Av dessa kom nästan en fjärdedel så småningom tillbaka (återinvandring). Runt detta fenomen kom en stor industri av kontor med ombud och agenter för de stora utländska rederierna att etableras i staden. Men också de lokala hotellen, restaurangerna, pensionaten, inkvarteringar i hem etc... kom att tjäna på dessa människomassor. Även krogar - mer eller mindre skumma, ficktjuvar och bondfångare plus bordellverksamheten fick del av denna mycket speciella sektor...

Bröderna Johansson från Mark. Under den senare delen av 1800-talet kom tre bröder - Johannes, Claes och August Johansson från Mark, att dominera det ekonomiska livet i staden... De förebådade en ny tid i Göteborg - 1890-talets stora industrialiseringsvåg. Även om deras verksamhet till stor del var inom textilindustrin kom den med tiden att övergå till en av 1900-talets stora industrier den s.k. specialiserade snilleindustrin. En annan industri som kom att utvecklas mycket under det nya seklet var varvsindustrin